Elck zegg'het voorts

Nieuwpoortse archiefkrant

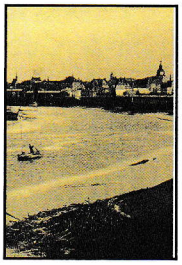

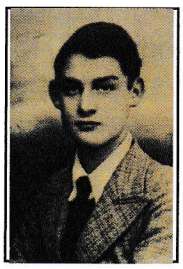

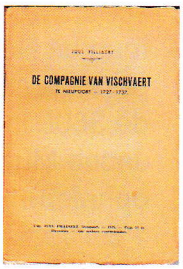

Verschijnt viermaandelijks - jaargang 18 - nr. 3 - november 2026

EDITORIAAL

Jos Cailliau en Johan Termote vonden tussen documenten over Weserij van het archief , iets dat verkeerdelijk was gerangschikt : Havenwerkzaamheden in 1595 te Nieuwpoort.
Het Duynenhuis van Nieuwpoort beleefde heel wat achter haar voorgevel: denk eraan als je voorbijwandelt.
Wij lezen verder met Wilfried Filliaert op het einde van zijn dagboek, wat hij de eerste dagen van de oorlog in 1940 zag.
De kaart van Deventer bleef na meer dan vier eeuwen tot vandaag haar sporen achterlaten in onze stad.
De Polder van Lens … is eigenlijk een betere naam dan Lenspolder.
Juul Filliaert schreef een belangwekkend werk over de Compagnie van Vischvaert te Nieuwpoort.
De stad was toen te onbeduidend om de concurrentie aan te gaan.

G. Demerre

Figuren bovenaan: Grenspaal 1581, haven Nieuwpoort, Albrecht en Isabella, Filliaert W., Deventerkaartje Nieuwpoort, de Lens Ph. en boek "De Compagnie van Vischvaert.

Wie graag deze archiefkrant digitaal wenst te ontvangen, kan dat als wij uw e-mail adres mogen gebruiken.
guido.demerre@gmail.be
friede.lox@telenet.be

INFRASTRUCTUURWERKEN HAVEN 1595-1596

naar J.Cailliau & J. Termote, Archikrant, 16, 2006, 4, p. 127-137.

Door voortschrijdend begrip is de vorming van de huidige haven van Nieuwpoort béter verklaard geraakt door K. Loppens (1939), L. Casaert (1993) en J. Termote (2006).

Het natuurlijke mondingsgebied van de IJzer bestond aanvankelijk uit een estuarium met twee armen. De westelijke mondde uit ten oosten van Oostduinkerke (Vloedgat) en de oostelijke iets ten westen van Westende !
Door de bedijking, eerst door de Groenendijk werd het Vloedgat afgesloten (1300) en anderhalf eeuw later werd de Lombardsijdegeul afgesloten (1458).

De middelste toegang tot de haven van Nieuwpoort was nog versperd met een zandbank tot de 17e eeuw, waar de vloot van het leger van Maurits van Nassau nog gebruik zou van maken in 1600.

Om die bétere toegang te verzekeren is men '*hoofden*' en '*duikers*' gaan aanleggen langs de uitgebreide havengeul.

Infrastructuurwerken 1596

Toen J. Calliau een bundel van de *'weezerij'* raadpleegde vond hij een '*rekenynghe*' die verkeerdelijk geklasseerd was.
Het betrof een opsomming ontvangsten en uitgaven voor werken in de haven van 1595 en 1596.

Joos de Bode had de bundel opgesteld en werd daarvoor ook vergoed : 1 200 lb parisis.
> De pond parisis was onderverdeeld in 20 schellen en 240 penningen

Hij kon rekenen op 2443 lb pars. vanwege de tresorier van de stad Franchoys Hebby. Een koopman uit Hondschote. Jan Wouters leende 6000 lb pars. en de Stad en de Kasselrij van Veurne leende 3600 lb pars. Voor die beide leningen gingen Jacob Muenix en Louis Waefrans, die fondsen ophalen.
> Beide waren rond die tijd burgemeester : burgemeester van de corpse en burgemeester van de wet !

Vanwege de collecteur, Charles Rycquaert, voor handelstrafiek van Engels en binnenlands bier in de haven werd 1722 lb pars. ontvangen; maar dan ook nog 644 lb pars., 1600 lb pars. en 445 lb pars. voor '*staeken*' die in 1595 en 1596 werden verhandeld.

Antheunis Clou was dan collecteur voor de opgelegde tollen voor goederen tussen april 1595 en februari 1596 : 1 798 lb pars.9, 1923 lb pars.12, 1539 lb pars.14, 358 lb pars. 16 en 3019 lb pars. 11
Zelfs de ontvanger generaal van Westflanderen (2) Mr. Andries Heve gaf in handen van burgemeester Jacques Muenix 1031 lb pars. 8

Dat maakte een totaal van 26 018 lb pars. 10/8 in de begroting voor dat werk.

Betaelynghen

Iemand als Sergeant van Fentele had *'In den Papengay'* (1) costen gemaakt : 9 lb. pars.
Burgemeester Muenix was op reis geweest voor 11 dagen naar Brugge om 6 000 gulden krediet [12 000 lb. pars.] op te halen, nog eens 3 dagen naar Brugge, een salaris voor Sander Roelants (300 lb groot) bezorgen, twee dagen naar Veurne en zes dagen naar Hondschote aan 9 lb pars. per dag: 384 lb pars.

Burgemeester De Waefrans was ook naar Hondschote en Veurne gaan reizen voor 4 dagen : 36 lb. pars.

Dan werd er '*syncrys*' (3) geleverd in bundels voor de bouw van de dijk (duykers) en de kribben (hoofden) door o.m. Jooris Moenens, Christoffel Matthyssen, Clays Thieren en anderen.

200 000 bundels aan 100 lb pars. per duizend
53 620 bundels aan 46 lb pars. per duizend
15 500 bundels aan 40 lb pars. per duizend
Ook Matheus Van de Voorde leverde 30 000 bundels en 8 450 bundels

Mayken Gillis heeft geleverd 20 000 wissen om op de kribben het sybrys te binden. Jan Telleboom leverde een last '*widdau*' [Waterwilg]

Jooris De Poorter, Lauwers Kelewaert en Raes Brand waren de dijkmeesters en ook '*ryswerker*' die de bundels verwerkt hebben aan de duyker nl. 263 620 bundels aan 10 lb pars. per duizend en 163 620 aan 12 lb pars. per duizend aan de hoofden.
Ze moesten ook steenmateriaal voor 1973 lb pars. plaatsen.

Raes Brandt en Joseph Cornelissen hebben er ook gewerkt van januari 1596 tot maart.
Jacob Cornelissen heeft voor zijn toezicht van 75 dagen aan 36 p daags ontvangen : 135 lb pars.

De prelaat van '*de duynen*' [Laurens van den Berghe] heeft voor de levering van *'steens*' 1300 lb pars. ontvangen.
> De abdij was reeds ruïneus geworden en de gemeenschap resideerde er al niet meer. Ze bouwden hun buitenhoeve Ten Bogaerde reeds uit ...

Francois Galiot leverde per boot uit Ieper ook *'steens*'.

De soldaten van kapitein Villecourt van het garnizoen in het klooster '*van duynen*' onder de leiding van sergeant Grauer hebben breekwerk gedaan aan de pilaren van het pand.
Ze hebben heel wat '*rueten*' (vensters) uitgebroken en het steenmateriaal (monelen) tussen mei 1595 en juli geleverd met Pauwels Jaecx, Willem Baleman en Raes Brant.

Caerle Coornwinder is een *'schuyteman'* die stenen heeft gelost, Gillis Maes een '*wielmaecker*' die '*beerien'*(draagberries) leverde, Jan de la Haye een '*smid'* die twee pychauwelen en yseren weghen (wiggen) leverde en Geeraert Annys een voerman die de Heeren van de Wet vervoerde.

Ook Nicolas Clement, Rycquaert Mols, Jacob de Brauwere, Piet Coeman, Philips Van Honselare en Christoffel Hennebout zijn voerlieden, ze stonden in voor het vervoer van stenen.

Lauwers Van Stavele, Blasen Eecke en Jan An-

dries zijn schuutelieden die ook stenen aangebracht hebben.
Raes Brandt en Boudewyn Ryckemoere hebben 55 roeden '*sooden*' gestoken aan 24 p. per roede (14,74 m2).

Jan Andries heeft per schuit ghesteken sooden van de schorre tot de '*duycker*' gebracht.

Michiel Kelewaert en nog vier andere schippers hebben de Heeren van de Wet vervoerd voor het toezicht.

Pieter Van Herle, dycmeester van Dunckercke, is ook toezicht komen houden.

Cornelis Nocke, waard van de '*Papengay*' (1) werd vergoed voor het verteren vanwege de Wetheeren bij het bespreken (!) met Adriaen en Matheus Van de Voorde.
Rodolphus Cherser hield dan weer toezicht op de in- en uitgaande materialen.

Eduwaert Van Cauwersue dycgrave, kreeg algemeen toezicht vanwege de overheid gedurende 208 dagen aan 6 lb pars. per dag.

Jan Wouters koopman uit Hondschote kreeg zijn lening van 500 lb groot terug met interest wat 6260 lb pars. bedroeg (4).

Uiteindelijk werd 513 lb pars. méér uitgegeven dan voorzien was.

(1) Herberg, logement en afspanning gedurende enkele eeuwen tot in de 19e eeuw … waar nu het College is gevestigd.
(2) West-Vlaanderen lag toen ten westen van de IJzer … ongeveer het bisdom Ieper.
(3) '*syncrys*' waren bundels van hout-twijgen, die bij dijkenbouw nu nog worden gebruikt. De '*duycker*' was een havendam en de hoofden worden in Nederland nog altijd '*kribben*' genoemd : ze versmallen de stroom om het uitschuren te bevorderen ...
(4) 500 lb groot= 6000 ib pars.
1000 lb pars. zou nu ongeveer 6000 € zijn.

HET DUYNENHUIS

Hoewel het gebouw "*Duynenhuis*" in de Oostendestraat te Nieuwpoort beschermd is voor zijn voorgevel, en dat gebouw straal genegeerd wordt in toeristische beschrijvingen gelanceerd door Westtoer, willen wij toch herinneren aan het belang van dit historisch pand !

Er zijn steden die met veel minder proberen te pronken met een historisch gebouw of met de aanwezigheid ooit van belangrijke personen binnen hun grenzen …

Op het einde van de 16de eeuw, toen Spanje begonnen was uit het zuiden aan de reconquista van verloren territorium onder de leiding van Alexander Farnese, was onze regio herschapen in een uitgeplunderd gebied.
De abdij Koksijde had enorme grote bezittingen ook in de Westhoek, maar de communauteit huisde in de '*belaagde*' abdijgebouwen in de duinen en had reeds op diverse plaatsen '*refuges*' gezocht in veiliger steden zoals Veurne, Nieuwpoort en Brugge.
In 1583 probeerde de abt Laurens van den Berghe zelfs zijn refuge Duynenhuys te Nieuwpoort uit te breiden, of zelfs te verplaatsen in de stad … maar dat lukte niet.
Een deel van de overblijvende 17 monniken gingen zich in de Cranestrate (Oostendestraat) en de Coopinghestrate (Valkestraat) installeren in 1590 en er werden dan even nadien voorbereidingen getroffen om de abdij te verplaatsen naar Ten Bogaerde bij Veurne.
Omdat de abt van de Cisterciënzerabdij de zorg had over de Zusters Cisterciënzerinnen van Hemelsdale leende hij zijn refuge in Nieuwpoort voor die communauteit op-den-dool. Vanuit Werken hadden 7 zusters zich via Sijsele in veiligheid gebracht te Brugge. In 1596 kwamen ze naar Nieuwpoort.

1600

Zij zullen dus getuige geweest zijn van de veldslag op het strand van Lombardsijde, terwijl de stad volgepropt zat met Spaanse huurlingen, die het andere huurlingenleger van Maurits van Nassau op afstand moest houden. Het beleg van Nieuwpoort mislukte door een verzwakking door de krijgsverrichtingen en het zeer slechte weer !!

Er was ook een politiek conflict ontstaan tussen de '*opdrachtgever*' Oldenbarnevelt en de '*veldheer*' die de campagne strategisch te riskant vond nà de geleverde '*slag*'. Die discussie speelde zich af in een tent van Maurits' tent ... [lees NAK jg. 5 nr. 1]

Johan Termote situeerde dat kamp – tijdens het Beleg van Nieuwpoort – waar nu de watertoren staat van Oostduinkerke.

Na deze nederlaag van de aartshertog Albrecht zette men er alles op, om de '*afgescheurde*' stad Oostende te belegeren en tot overgave te dwingen. Albrecht was gehuwd met Isabella, dochter van Filips II van Spanje die voortaan óók aartshertogin genoemd werd.
Die belegering begon in de zomer van 1601 en de aartshertogen kwamen frequent naar de kuststreek.
Oostende was aangevuld met 4000 Engelse manschappen o.l.v. Francis Vere en zijn broer Horatio. Beiden hadden zich verdienstelijk gemaakt in het leger van Maurits vorige zomer in de slag!
Ze hadden vernomen dat Albrecht op zijn beurt 9000 man uit Italië kon verwachten !

BELEG

Een bloedig treffen had plaats op 10 en 11 juli op de oude stad Oostende (1). Slachtoffers bij de belegeraars werden in Mariakerke begraven en een paar Spaanse officieren kregen hun graf in de O.-L.-Vrouwekerk van Nieuwpoort.
Op 23 juli bezocht aartshertogin Isabella haar echtgenoot in Fort Albrecht bij Oostende als morele steun bij zijn leiding. Ze verbleef zelf intussen in Nieuwpoort ...
We kunnen ons voorstellen dat de zusters Cisterciënzerinnen zich onledig konden houden om die hoge gasten te verzorgen. Het werd intussen een keurige residentie, daar hadden de abten voor gezorgd.
De monniken van Ten Duinen waren intussen zich gaan installeren in de refuge van Veurne (2) en op de abdijhoeve Ten Bogaerde.

Zeker in de winterse maanden was het voor de aartshertogen interessant, niet altijd de verplaatsing te moeten maken naar Brussel (3).
Er was blijkbaar een regelmaat ontstaan dat Isabella na het middagmaal haar gemaal ging bezoeken bij zijn troepen westelijk van Oostende. Daar was een soldaten barakkenkamp gegroeid.

AFLAAT

Er volgde een natte winter. Er braken ziekten uit. Albrecht trok naar een '*hogere*' instantie voor hulp. Hij smeekte de paus Clemens VIII (1592-1605) of het niet kon dat voor de belegerende soldaten een *'aflaat'* (4) kon verdiend worden ... bij het bevechten van een *'goede zaak'* nl. afvalligen bestrijden en de katholieke wereld beschermen.
In het oosten van Oostende (Bredene) was de Graaf van Bucquoy er uiteindelijk wél in geslaagd de duinen door te steken ... waardoor Oostende aan die kant met zeewater ingesloten werd. [Daar ligt vandaag de haven van Oostende]

In november begon het te vriezen.

POLITIEKE LIST

De geslepen strateeg Francis Vere liet in het geheim aan de tegenpartij doorschemeren, te willen onderhandelen gedurende een viertal dagen voor een overgave, terwijl hij heel goed wist dat versterking uit Zeeland op komst was.
Dat gerucht zette Isabella aan om te Nieuwpoort een Te Deum te laten zingen in de kerk en de privékapellen (5) van Nieuwpoort. Ze trok met Kerstmis naar het legerkamp bij Albrecht. In Londen, Parijs en Rome werden Elisabeth I, Henri IV en paus Clemens VIII door Spaanse ambassadeurs op de hoogte gebracht.

Vere had op eigen houtje gehandeld, want toen de krijgsgevangenen aan beide kanten opdaagden om uit gewisseld te worden, wantrouwde de ingeslotenen de zaak ... Dan bekende Vere binnen Oostende zijn *'list'* en nam Albrecht wraak.
In de morgen van 7 januari 1602 liet hij zijn kanonnen 2 000 kogels afschieten.
Om zes uur 's avonds begon de stormloop. 4 000 Spanjaarden en Italianen beklommen met ladders de versterking van de stad, opgejaagd door de ruiterij. De belegerden schoten met hun *'kartouwen'* schroot (6) af.
Daarop liet Vere de sluizen bij hoog water aan de oude stad openzetten in het westen en verdronken 2 500 bestormers. Er brak muiterij (7) uit bij de Spanjaarden en Italianen !

Albrecht liet de oproerkraaiers oppakken : vijftig werden gewurgd en 150 naar de galeien gestuurd.

STATEN GENERAAL (8)

In den Haag was er wantrouwen ontstaan over de demarche van Vere. Toen hij verdere eisen stelde voor versterking ... mocht hij beschikken en werd vervangen door de Heer van Marquette met elf compagnieën.
Aan de andere zijde stuurden ze Frederik Spinola naar koning Filips III om meer galeien en zijn broer Ambrosio uit Milaan voor extra 8000 soldaten. Die kwamen in de Nederlanden toe in juli 1602.

ALBRECHT

In februari 1602 viel aartshertog *'tijdens zijn gebed'* in zijn kamer te Nieuwpoort in slaap. Hij maakte daarbij een ongelukkige pijnlijke val. Er ontwikkelde zich een koorts, die maar eerst in de hoogzomer van juli blijkbaar was beheerst, na 4 maanden.
Misschien was er veel meer aan de hand !
Maurits van Nassau begon met een campagne in het oosten langs de Maas en zo moest de aartshertog vier legers op de been houden : beleg van Oostende, veldleger in Brabant, muitende troepen bij Hoogstraten en een vloot van Frederik Spinola vanuit Sluis. In november 1602 telde men nog 60 à 70 doden per dag door buikloop, hete koorts en pest.

C. Wybo kreeg een citaat toegespeeld uit de rekeningen van het Stadsarchief van Nieuwpoort:
> Franchois David en Albert Vandevelde hebben gedurende 24 weken *"schoone ghemaect ... de straete van 't Pallais van Haerlieden Hoocheden"*. betaald op 4 mei .

Koning Filips III in Madrid benoemde Luis de Velasco tot generaal van de ruiterij en Albrecht kreeg niet meer het beheer van het geld om de soldij te betalen. De Genuees Ambrosio Spinola kreeg het opperbevel van de Nederlanden.
Op 22 september 1604 vertrok het laatste garnizoen uit Oostende en twee dagen later kwamen Albrecht en Isabella in het legerkamp aan. Ze bezochten de veroverde stad, beklommen, de Grote Kat (9) en op zondag 26 september gebruikten ze het middagmaal met de generaals.

EPILOOG

Albrecht had heel wat te verduren, niet alleen politiek maar ook persoonlijk. Wat niet opvallend wordt aangehaald in de annalen : tot drie keer toe verloor hij een kind aan zeer jonge leeftijd. (Zij waren beiden kleinkinderen van keizer Karel V)
Isabella werd weduwe in 1621 en functioneerde nog als staatsvrouwe tot haar dood in 1633. Diverse keren kwam zij nog nà 1604 te Nieuwpoort logeren bij verplaatsingen in de Nederlanden.
Iemand als Francis Vere was een garantie geweest in de Slag bij Nieuwpoort maar ook nog blijvend in het leger van Maurits van Nassau, zolang Engeland de Republiek der Nederlanden steunde... en dat bleef niet duren.

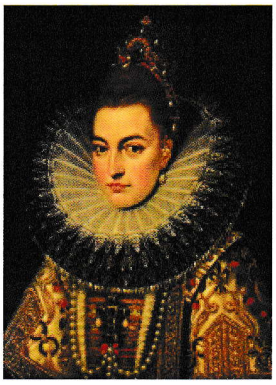

red. G.D.

Voetnoten

1. Een nu verdwenen eiland aan de zeezijde waar toen kerk en woningen op stonden.
2. Op de hoek van de Noord- en Pannestraat in Veurne.
3. Hun paleis *'Coudenberg'* stond, achter waar nu het Koninklijk Paleis staat in Brussel.
4. *'Verzekering'* op gezag van de paus om na de dood niet in het *'vagevuur'* te moeten verblijven, soms in aantal dagen uitgedrukt!
5. Grauwe zusters Hoogstraat, Penitenten Potterstraat, Recollecten/Minderbroeders, Duynenhuis.
6. Letterlijk schroot-ladingen uit mortieren zoals *'splinterbommen'* nu.
7. Had bijna altijd met achterstand van soldij te maken.
8. *'Parlement'* van Den Haag voor de republiek, maar ook te Brussel voor de katholieke gewesten.
9. Die versterkte heuvel was 40 m hoog van waaruit men de belegerde stad onder schot kon houden.

Naar
dr. W. Thomas, Beleg van Oostende, DF Leuven, 2004.
G. Demerre, Ten Bogaerde, 1985.
F. Lox, NWW 62, p.10-15.

TWEE MAANDEN OORLOG 3

laatste vervolg

uit het dagboek van
Wilfried Filliaert (17 jaar)
08-08-1922 + 25-05-1942

Dinsdag 18 juni 1940

We krijgen geen wandeling. Maar van zaterdag 's middags tot maandag morgen om 9 uur hebben we verlof. Volgens de berichten, die binnenlopen, hebben de Franschen toch niet gekapituleerd, maar aan de Reichsregeering de overgavevoorwaarden gevraagd. Toch trekken ze zich in wanorde terug.

Woensdag 19 juni 1940

De stad is kalm, opruimingswerken worden voortgezet. Men bespreekt druk de gebeurtenissen. De Duitschers zijn volgens de Radio-Bremen (voor de avonduitzending) Tours binnengerukt en staan dichtbij Lyon. De onderhandelingen zullen beginnen.
Dat is het einde met de oorlog met Frankrijk.

Donderdag 20 juni 1940

Er werd uitgeplakt dat er maandag en dinsdag as. huiszoekingen zullen gedaan worden. Gestolen voorwerpen zullen met den dood gestraft worden !
> Er werd geplunderd, vooral in het achtergelaten materiaal van de Engelsen dat het een lieve lust was.

Vrijdag 21 juni 1940

We worden van vandaag af ook gerantsoeneerd op het vleesch (75 gram per persoon). Dat is nummer 10 en verschillende plakkaten worden uitgeplakt betreffende aanwerven van arbeiders.
> De Belgische administratie had rantsoenzegels uitgedeeld om de aankoop van noodzakelijke voeding en waren onder controle te houden.

Zaterdag 22 juni 1940

's Namiddags naar De Panne, Bray-Dunes, Ghyvelde, Veurne geweest. Van De Panne af een kerkhof van moto's, auto's, camions, tanks, kanonnen. In De Panne voerden ze juist 2 aangespoelde lijken weg (voor dezen dag waren er reeds 6).
In Bray-Dunes was het nog erger gesteld. Het dorp zelf had veel geleden. Aan de kust lagen er nog drie transportschepen, die gezonken waren. Menschen vertelden me dat er ongeveer 20 000 [sic] Engelschen hier moeten omgekomen zijn bij het inschepen.
Tot over Ghyvelde in de Moeren, waar alles onderstond, waren de camions nog opgesteld. Zelfs in de vaart van Veurne naar Duinkerke waren er ingerold, ook tanks. Hier lagen er voor miljoenen. 's Avonds om kwart na tien bericht Radio-Bremen dat de wapenstilstand geteekend werd tusschen Duitschland en Frankrijk.

Zondag 23 juni 1940

De waterleiding gaat terug.

Maandag 24 juni 1940

Niets bizonders te melden. De pest [sic] zou in Duinkerke uitgebroken zijn.

Dinsdag 25 juni 1940

Dezen morgen om 1 uur 35 zijn de vijandelijkheden tusschen Frankrijk eenerzijds en Italië en Duitschland anderzijds stopgezet. Nu wordt er ook sinds 'n week de dinsdag markt gehouden.

Woensdag 26 juni, donderdag 27 juni, vrijdag 28 juni 1940

Gaan in kalmte voorbij.

Zaterdag 29 juni tot en met zaterdag 6 juli 1940

Niets te melden tenzij dat in het begin der week 2 hevige ontploffingen zich hebben voorgedaan, zekerlijk mijnen die ontploffen.

Zondag 7 juli 1940

Duitsche troepen zijn aangekomen. Ze worden bij burgers gelogeerd. Ook in 't college liggen er een 30-tal.
> Dit was nog maar een begin ... eerst werden alle lege verlaten huizen *'aangeslagen'* en in de volle oorlog waren er wellicht 600 Duitsche manschappen in het Nieuwpoortse aanwezig !!

Maandag 8 juli, dinsdag 9 juli, woensdag 10 juli 1940

Niets bizonders.

Donderdag 11 juli 1940
's Voormiddags rond kwart na tien toen wierp een Engelsch vliegtuig twee bommen dicht bij Veurne. Wij hoorden de ontploffingen hier in Nieuwpoort.

De maandenlange rust werd plots verbroken den woensdag 11 september 1940 toen Engelsche vliegers bommen wierpen om 11.30. Een bom kwam terecht in het huis van Wwe De Vos, 'n ander op het achterhuisje van Kokstraat nr. 11 (nevens notaris Denis). Verder één op de tramsporen, op het magazijn van den Handel op de kaai, verder een torpelle voor mulder Vanhoutte's huis en nog enige anderen waarvan er 'n viertal niet ontploften. Brandbommen kwamen terecht in de Hoogstraat en Kerkstraat waar de apothekerij Amery uitbrandde.
Nogal stoffelijke schade, onze ruiten stuk en 'n viertal deuren en vensters geforceerd.
Dooden : 1 oude man [Emiel Uyttenhove] en 1 Duitsch soldaat op wacht.

Hier eindigt het *handschrift* van Wilfried Filliaert ...

Naschrift:

Wilfried was de tweede zoon van Juul Filliaert (1890-1948). Hij zat in de klas van het 1e leerjaar met Karel Buffel, Albert Reybrouck, Lucien Billiet, Robert Decorte, Louis Reunbrouck ...In het 6e leerjaar zat hij met Karel Buffel, Armand Vanhuyse, Albert Reybrouck, Michel Vanhoutte, Herman Debaeke, Karel Van de Zande ...
Het gezin telde zes kinderen, drie stierven voortijdig.

JACOB VAN DEVENTER 1502-1575

Er bestond in Vlaanderen sedert de 12de eeuw een lokale cartografie, met het werk van landmeters, voornamelijk in de polderstreek, waar in de strijd tegen de zee, telkens weer afbakeningen en grenzen moesten worden vastgelegd.
De opbloei is er gekomen in de tijd van keizer Karel, na de grote aardrijkskundige ontdekkingen van de 15de en het begin van de 16de eeuw.
De Mechelse franciscaner monnik Franciscus Monachi (1490-1565) was een cartograaf van betekenis en studeerde in Leuven. De Noord-Nederlander Jacob van Deventer kwam naar Leuven *'het centrum van de cartografie'* en hij woonde zeker tussen 1542 en 1572 in Mechelen. In 1536 publiceerde hij een kaart van het hertogdom Brabant, maar hij werd vooral bekend voor zijn stedenatlas.
Daarvoor had hij gebruik gemaakt van de *'triangulatie'* die hij samen met Gemma Frisius (1508-1555) had tot stand gebracht. Dat was ook iemand uit Noord-Nederland die in Leuven promoveerde en zich inliet met sterrenkunde.

Dantiscus (1485-1548)

Deze gezant van de Poolse koning in de Nederlanden werd op de hoogte gebracht van de heliocentrische (zon in 't midden) leer van Nicolaus Copernicus. Ook al verscheen zijn *'De revolutionibus orbis caelestium'* pas in 1543, had hij reeds 30 jaar vroeger zes bladen handschrift onder de titel *'Commentariolus'* aan zijn vriendenkring laten lezen w.o. Dantiscus.
Toen de Nieuwpoortse Corneel de Schepper (1501-1556) in 1523 naam maakte met zijn *'Assertionis fidei adversus astrologos sive de significationibus conjunctionum superiorum planetarum...'* moet hij gebruik gemaakt hebben van sterrenwetenschap die in Leuven circuleerde. Als gezant in Madrid maakte hij ook kennis met Dantiscus en zou de rest van zijn leven in contact blijven.
Het was door de brieven aan Dantiscus dat wij het leven van Corneel hebben kunnen reconstrueren. (Lees NAK 2021 jg. 13 nr. 5)

Jacob van Deventer

Zijn ongehuwde moeder trouwde in 1510 met Roelof van Deventer. In 1533 zette Jacob zijn geografische werkwijze uiteen in *'Libellus de locorum describendorum ratione'*. Omwille van zijn indrukwekkend oeuvre werd deze kaartenmaker keizerlijke geograaf onder keizer Karel en na 1555 eerder koninklijk geograaf.

Lang is aangenomen, dat Jacob van Deventer in 1558 van Filips II van Spanje een opdracht kreeg die zou uitgroeien tot zijn levenswerk : de kartering van alle steden van de toenmalige Nederlanden. De aanleiding voor deze opdracht zou van militair-strategische aard zijn geweest. Historisch onderzoek heeft deze aanname echter op losse schroeven gezet.

Stedenatlas

De Vlaamse historicus Bram Vanniewenhuyze en zijn Nederlandse collega Reinout Rutte hebben alle kaarten van Van Deventer gebundeld als *"Stedenatlas Jacob van Deventer 226 stadsplatte-gronden uit 1545-1575"*.
Beiden zijn respectievelijk gaan doctoreren in Gent en Leiden.
Voor zijn tijd heeft Van Deventer een huzarenstukje uitgehaald, schijnbaar in zijn eentje heeft hij

minstens 226 steden in de Lage Landen in kaart gebracht. Dat deed hij met zo'n precisie dat de meeste plattegronden vandaag naadloos aansluiten op Google Maps !!

Het zijn de oudste nauwkeurige kaarten die we hebben.
Beide historici hebben 5 jaar aan hun boek gewerkt en dat onderzoek heeft nieuwe inzichten opgeleverd.

"Wij denken dat het een persoonlijke missie van hem was en nam nadien het initiatief en klopte vervolgens bij de koning aan." Hij had reeds heel wat plattegronden getekend vooraleer Filips II hem die opdracht had kunnen geven … Hij werkte 30 jaar aan die reeks.

Zijn methode is niet helemaal duidelijk. Hij liet amper geschriften of nota's na. Hij had een kompas en wellicht vroeg hij toestemming om op hoge punten (kerktorens) te klimmen en nadien de straten en pleinen af te stappen (1).

"Velen denken dat het militaire kaarten zijn, maar we hebben hiervoor geen enkele aanwijzing gevonden. Na de dood zijn ze 3 eeuwen van de radar verdwenen. Pas in de 19de eeuw kwamen ze boven water."

Sommige grote steden als Antwerpen en Maastricht komen vreemd genoeg niet voor in het boek. *"Van Deventer heeft zijn handgeschreven kaarten in een atlas met 3 delen gebonden. 2 van die delen zitten vandaag in Madrid, het derde deel is spoorloos. We hadden gehoopt het terug te vinden, maar dat is niet gelukt. We vermoeden dat de kaarten van ondermeer Antwerpen in dit derde deel zaten."*
Gelukkig maakte Van Deventer ook losse kopieën van zijn kaarten. Die zitten overal in Europa verspreid. *"Ze vormden waarschijnlijk een soort persoonlijk portfolio van hem. Sommige van die losse kaarten komen overeen met de kaarten in de 2 atlasdelen in Madrid, andere zijn uniek of zijn waarschijnlijk een kopie van de kaarten in het vermiste derde deel. Op die manier hebben we alsnog een zicht op de plattegrond uit de 16e eeuw van enkele bijkomende steden."*

Henri-Emmanuel Wouwermans (1825-1902)

Deze militair, archeoloog en historicus, zorgde dat de Deventer kaart van o.a. Nieuwpoort gepubliceerd werd.
'Histoire de l'école cartographique belge et anversoise du XVIe siècle' verscheen in 1895.
Wauwermans situeerde er de Antwerpse cartografie op de overgang van een periode van individuele ondernemingen naar een methodisch georganiseerde exploratie. In de lijn van Adolphe Quetelet en Georges Monchamps benaderde hij de wetenschapsgeschiedenis als een cultureel gegeven, dat enkel kon worden begrepen als onderdeel van een ruimere context, die ook de economische, commerciële en sociale variabelen bevatte.

(1) Hierbij moeten we denken aan de panoramische tekening van Vedastus du Plouich van Nieuwpoort in 1637, die later verscheen bij Sanderus (1640). J. Termote zei daarbij, terecht, dat du Plouich daarvoor ongetwijfeld vanop de Grote Vierboete dat beeld heeft vastgelegd.

bronnen
Biekorf jaargang 102 (2002)
1995 heruitgave van deze plattegronden.
C. Ruelens, Atlas des villes de la Belgique au 16ième siècle, 1884-1927.

Stedenatlas Jacob van Deventer : 226 stadsplattegronden uit 1545-1575 – Schakels tussen verleden en heden. 2018 Bussum Dr. Bram Vannieuwenhuyze, Gent en Dr. Reinout Rutte, Leiden.

R.A.Blondeau, Wetenschap in de Nederlanden ten tijde van Keizer Karel, De IJzerbode 2000, p.185-186.
G. Demerre, Corneel de Schepper (1501-1556), Archiefkrant jaargang 13 december 2021.

1

2

1. Kopie van de kaart van Nieuwpoort door Jacob van Deventer opgemaakt in de periode 1545-1575. Op deze kopie is commentaar en nummering aangebracht. Aan het geschrift te oordelen hebben wij sterke vermoedens dat dit van de hand was van Leo Hinneman (1862-1976), stadsarchitect te Nieuwpoort. K.R. Berquin zorgde voor de tentoonstelling hiervan in het voormalige museum in de Hoogstraat.

2. Naar het origineel.

3. © H.Baes : rood zijn huizen van nu, geel is kaart 460 jaar geleden, groen is de stadsgracht toen...

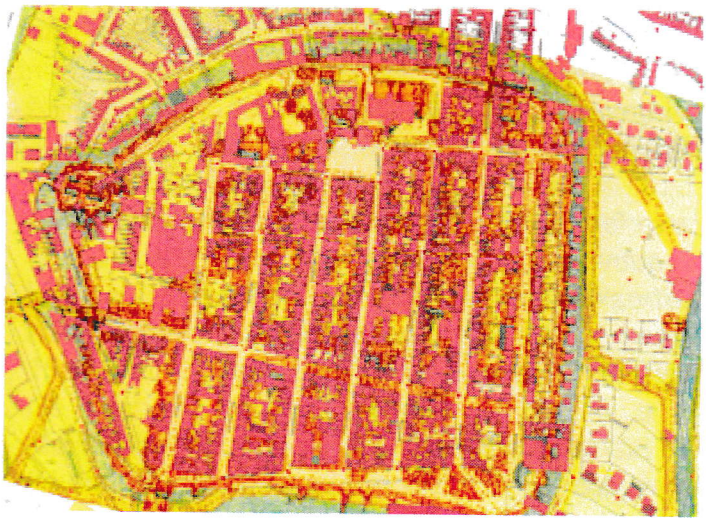

3

POLDER VAN LENS
LENSPOLDER

Het is niet voor het eerst dat een toponiem door de tijd heen een '*verkeerde*' naam krijgt !
Een goed voorbeeld daarvan is '*De groenendijk*'. Voor bijna iedereen in Oostduinkerke, tot zelfs op de geografische kaart, is men overtuigd geraakt dat de Groenendijk gelegen is langs de zeedijk, bij de tramhalte in de omgeving van het Koningin Elisabeth Instituut (KEI).
Dé '*Groenendijk*' was echter gelegen parallel met de Polderstraat in Oostduinkerke, later de Victorlaan in Nieuwpoort (1949) en dat sinds de middeleeuwen uit de tijd van Jan van Namen (1267-1330) een van de zonen van Gwijde van Dampierre, de "*graaf Jansdijk*" heette.

Aangezien aangeslibde grond aan een kust automatisch eigendom werd van de '*heer*', kon hij dat dus ook '*schenken*' of '*verlenen*'.
Het onbewoonde deel naast de monding, van wat later de IJzer zou worden, schonk graaf Gwijde van Dampierre (III) op 10 september 1280 aan zijn zoon Gujoen/Gwijde :

"gisant entre nostre vile de Nefport et une autre nostre vilete kon, claime le Neuveheide, et tout ce ke escheir puet ou porra de get de mer entre les devant dites viles, tout ensi comme li devant dit ges sestent dusque en le mer, et amont vers terre dusque a nos dunes, lequel get nous avons fait nouvelement en partie dikier"

Deze stierf in 1311 en dan viel dat leen aan een broer Jan, graaf van Namen (1267-1330) en Zeger van Belle, de maarschalk van Vlaanderen. Zij voltooiden het werk van de inpoldering en de bouw van de Groenendijk, waar nabij de havengeul, door toedoen van de de stad Nieuwpoort twee vuurbakens waren opgericht ...
De vroegste melding dateert van 1306 : *"et au debout du dyc vers les vierboetes"*

Adeltitel van Belle

Margaretha van Constantinopel, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, moeder van Gwijde van Dampierre had de *'erfachtige titel maarschalk van Vlaanderen'* verleend aan Boudewijn van Belle, burggraaf van Ieper. Zeger van Belle was zijn zoon en die kreeg het genot van ongeveer 1500 gemete. Hij had het privilege van de konijnenjacht in de polderduinen, het aanstellen van jachttoezichters of 'Dunheerders' en het bestraffen van

wildstropers ...

Polder van de Heer van Belle

Zeger van Belle was eerst gehuwd met Maria de Croix, later met Isabeau van Gistel (Westende) en daar was Jan van Belle de tweede zoon.
Deze huwde met Catharina van Belle, dochter van François van Belle, heer van Boezinge.
Op 28 januari 1311 verkoopt Jan van Namen zijn polder aan de rand van Nieuwpoort, 19 ha groot aan de stad *"gisant entre havene de la dite ville de Neufport versle west et le ouldre min seigneur Jehan de Baillioel"*
In 1365 gingen die polderduinen over naar de oudste zoon Pieter van Belle, ridder, die gehuwd was met Johanna de Créquy. Bij haar dood werd ze begraven in de kerk van O.-L.-Vrouwekerk te Nieuwpoort.
In 1387 kwamen die polderduinen aan hun zoon Jan en in 1409 dezes zoon Jacques.
Pieter volgde in 1430 en zijn zuster Maria in 1431 en in 1443 zuster Yolande die gehuwd was met Jan van Heys.
Hun zoon Jan (van Heys) verkocht de polderduinen in 1478 aan Philips Wielant, ridder en heer van Landegem. Hij was president van de Hogere Raad van Mechelen van 1488 tot 1493. Hij werd nadien ambassadeur aan het Hof van Frankrijk.

Polder van de Heer van Nieulant

Dochter Philippine Wielant erfde dit leen in 1509. Zij huwde met ridder Ferry de Gros, heer van Nieulant.
In 1521 ging dit aandeel naar de zoon Thomas de Gros, heer van Nieulant :

"Thomaes Degroz filius Ferris, by den overlydene van joncvrauwe Philippote Wyelands, filia meester Philips zyn joncvr. Moedere. Een leen ghenaemt de Polderdunen, groot vichtien hondert ghemeten langs of daeromtrent zo men ghemeenlyck zecht, poalende zuudt ander lieder landt, noort ande zee, oost and poldre vanden voorseyden Thomaes ende ande riviere vade Ysere die men andersinds naempt de Ryole..."

In 1532 gingen ze over naar Jean de Gros en in 1560 aan zijn zoon Jean de Gros, echtgenoot van Catharina de Bernemicourt en in 1615 aan zijn zoon Jean, echtgenoot van Eléonore de Briarde.
In 1625 ontving de dochter Agnes-Jacqueline de Gros dit leengoed. Door haar huwelijk op 23 februari 1636 met Antoine de Lens, heer van Ponsele, majoor van de Gardes Wallonnes in dienst van koning Filips IV, kwamen de polderduinen in de hand van het geslacht de Lens.

Polder van Lens

Het grafzerk van Antoine de Lens werd vroeger bewaard in de St. Leonard-kapel te Brugge (Sint-Jacobskerk).
Deze polder ging op 14 maart 1693 over op hun zoon Nicolas de Lens, priester, heer van Ooigem, Poeke en Nieulant.
In 1721 ging die over naar broer François, graaf de Lens en op 12 mei 1758 naar dezes zoon Robert-François, graaf de Lens. (1)
Deze huwde te Gent op 22 april 1763 met Marie (°1745), barones de Zinzerling.

Onder het koninkrijk der Nederlanden, werd zoon Philippe graaf de Lens, maire en burgemeester van Gent (1814-1819) en gouverneur van Oost-Vlaanderen (1819-1826). Hij werd lid van de senaat (1e kamer) tot zijn dood.
Hij huwde in 1795 Reine de Lichtervelde en in 1802 met haar zuster Colette de Lichtervelde.

> Het is een beetje lachwekkend dat er steeds sprake is van 'Lenspolder'...
Lens is een klein dorp in Wallonië ... maar ook een grotere stad in Noord-Frankrijk ... Er is een tijd geweest dat men 'titels' uitdeelde en verkreeg van uitgedoofde adelijke families. Met geen van beide had de familie nog wat te maken.

Familie Crombez

Bij de verdeling van het patrimonium zijn de polderduinen op 26 juli 1819 voor notaris Pierre Lamme te Gent verkocht samen aan Louis le Clément, baron de Taintignies en Alexander de Lossy, eigenaar te Doornik voor 253 968 fr :

"une ferme remarquable avec granges, écuries et autres bâtiments appendantes, une masse de tertres labourables, prairies, pâtures, bruyères, étangs et dunes ...ensembles 542 hectares, 85 ares, 10 centiares ..." (2)

De nieuwe eigenaars verkochten het domein op 16 augustus 1830 voor notaris Charles Simon uit Doornik voor 122 850 fr aan Benoit Crombez-Lefebvre Jonkheer uit Doornik (1785-1854).
[Nu in de grootte-orde van 700 000 euro]

In 1862 werden deze goederen, inmiddels vermeerderd tot 553 ha 93 a 26 ca met duinen, voorduinen en Groenendijk overgelaten aan Benjamin

Crombez (1832-1902) burgemeester van Lombardsijde.
Zijn enige zoon (ook) Benjamin (1870-1914) was de laatste eigenaar.

(1) Hier verschillen de auteurs met gegevens in de lijsten van burgemeesters en gouverneurs !!
Robert-François graaf de Lens is eigenlijk Robert Marie Alexandre Ghislain de Lens 1738-1818
(2) Johannes Vandewaeter was toen 65 jaar. Hij was geboren op die schapenhoeve "*Het Polderhof*" in de Polder de Lens. Daar werkten toen zes hoeveknechten, drie hoevemeiden. De paardenstal telde 18 paarden. Op deze hoeve laat Hendrik Concience een episode van zijn roman 'Bella Stock' (1880) afspelen.

P. Declercq, Nieuwpoort-Bad, Nieuwpoort, 1958.
L.Billiet, Nieuwpoort-Bad, De Panne, 1982 ; Nieuwpoort-Bad, vroeger en nu, Nieuwpoort, 1999.

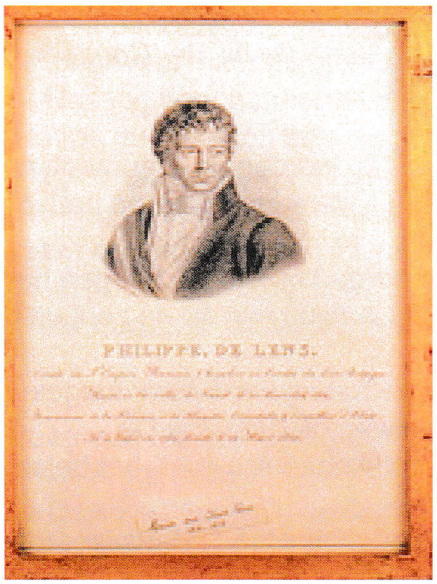

Philippe de Lens
1765-1830

Marie-Colette de Lichtervelde
1772-1860

DE COMPAGNIE VAN VISCHVAERT te NIEUPOORT 1727-1737

door JUUL FILLIAERT, Nieupoort, 1939, 132 p.

De aanleiding tot het schrijven van dat werk, zo stelt de auteur, was het feit dat er nog al wat geschreven was over "*De Indische Compagnie van Oostende*" en niets was verschenen over een soortgelijk initiatief te Nieuwpoort, uit dezelfde periode.
Hij heeft zich laten leiden door de inhoud van een reeks bundels uit het archief van Nieuwpoort nl. de nrs. 4877 tot 4891.
In zijn inleiding schrijft hij al meteen dat de redenen van de teloorgang NIET alléén te zoeken zijn bij de tegenwerking vanuit Holland, zoals C. Wybo en A. M(eynne) suggereren (1).

1723

Bij de stichting te Oostende van "*De Indische Compagnie van Oostende*" met octrooi van Karel VI (Habsburg) waren enkele Nieuwpoortse handelaars en vissers uiteindelijk ook betrokken.
De Sint-Jacobsgilde te Nieuwpoort bemiddelde om enkele ervaren schippers als loodsen te laten dienst doen voor de terugkerende karveelschepen.
Christiaan Meynne en Jacobus Lens, werden in 1724 voor dit duurbetaalde werk aangeduid.
Verder ging een zaakvoerder uit Oostende te Nieuwpoort persoonlijk onderhandelen, buiten de gilde om, om jagers te werven voor de IJslandvaart binnen de compagnie. Jagers waren sloepen met bemanning die tussentijds de IJslandvaarders gingen bevoorraden en een deel van de lading naar huis brachten. Hen viel dan een behoorlijk loon ten deel, een zootje vis en een *'presentje'*.
De raad van de gilde deed beroep op Jan Baptist Stauffenbergh om te bemiddelen in het geschil tussen de gilde en de afzonderlijke schippers.

STAUFFENBERGH

Deze man van aanzien te Nieuwpoort was eerst tolontvanger geweest en kende het ingewikkelde raderwerk van rechten, tollen en wetten. Zijn aandacht werd getrokken door het initiatief in Oostende. Hij was zelf makelaar, handelaar, bezat ruime pakhuizen en werd zowaar bemiddelaar voor de vissers. Hetzelfde jaar werd hij zelfs 'burghemeester van de commune', zeg maar dé vertegenwoordiger van Nieuwpoort bij àlle overheidsinstanties.

Meteen begon hij zijn relaties uit te breiden. Omdat de haven enerzijds dringend aan herstel toe was en omdat het succes van Oostende aanstekelig werkte dacht hij ook aan zijn eigen zaken.

Bij de lokale notabelen krijgt hij gehoor : gouverneur baron van Galen, graaf Final majoor van het garnizoen, Jacobus Douchelet een invloedrijk burger en Cornelis Vandenabeele als reder. Hun ambities gaan ver.
Ze willen een vennootschap oprichten voor de visvangst *"ten haringe", "ten zoute", "ten versche"* met een vijftiental groten sloepen of hoekers.
Buiten de seizoenen zouden die schepen ook aan koopvaardij kunnen doen naar Noorwegen, Zweden, Engeland, Ierland, Frankrijk, Spanje en Portugal.
Naar analogie met Oostende (2) zouden ze een monopolie willen verwerven voor de visvangst op IJsland, zoals Nieuwpoort ooit van Maximiliaan in 1489 verkreeg voor de haringaanvoer ...(3)

Stauffenbergh ging onderhandelen te Gent en te Brussel bij de leidinggevende zaakgelastigden van de Oostenrijkse kroon. Deze inspanningen verontrustten de ingezetenen van Brugge en Blankenberge. De Sint-Jacobsgilde te Nieuwpoort werd niet over het hoofd gezien, want daarmee kwam men tot een protocol op 15 mei 1725.
Om de billijkheid te bepleiten liet Stauffenbergh een lijvig dossier opmaken door de griffier.
Omstandig beschreef hij daarin zijn voorstellen aan het stadsbestuur, de havensituatie in het verleden en haar teloorgang sinds de troebelen begin 18e eeuw.

1. Nieuwpoort is de sleutel van West-Vlaanderen (4).
2. Nieuwpoort heeft een traditie van aanvoer in de richting van de binnenlandse markten.
3. In het verleden heeft Nieuwpoort menig keer specifieke voorrechten genoten: bij hertog Karel de Stoute, bij keizer Maximiliaan en bij koning Filips II.
4. Nieuwpoort is béter geschikt dan Oostende, Blankenberge of Brugge ! (5).

Meteen zetten Stauffenbergh en de zijnen zich aan het werk om 'standregelen' op te stellen voor de compagnie. Om het verzet van elders te ontzenuwen stelden ze een *'memorie van toelichting'* op.
Men zou twee hoekers met beun (6) en vistuig aankopen en zes hoekers laten bouwen : twee te Oostende, twee te Brugge en twee te Nieuwpoort.
Het hout daarvoor zou aanbesteed worden in Brugge én Nieuwpoort. Zeilen, kabels, het wand en garens zouden geleverd worden door de fabrieken te Brugge. Binnengebrachte vis zou ook in Brugge een *"Brugsch merk"* mogen dragen... Er zou een kapitaal verzameld worden van 100 000 gulden, door alle onderdanen van de keizer mogelijks te onderschrijven.

Een drietal artikelen trekken de aandacht :

1. Men zal de bemanning bezoldigen zoals in Holland het geval is !
2. Het moet verboden worden dat gouverneurs, officieren en anderen een hoeveelheid vis als geschenk opeisen !
3. De geestelijken moeten de volle prijs betalen voor de vis...

AFWIJZING

Het rekwest van een 40-tal stukken kwam eerst bij de Staatsraad (7), daarna bij de Raad van Vlaanderen (8) en tenslotte bij de *'Conseillers intendants des finances'.*

Op 20 juli 1725 werden de argumenten opgesomd waarom NIET werd ingegaan op het voorstel.

1. Blankenberge verzette zich tegen het octrooi en wou ook afschaffing van tol op zout uit den vreemde.
2. Octrooi-verlening werd nooit toegestaan (sic).
Volgens de wetgeleerde Jan De
Wit (9) is dat schadelijk voor het belang in 't algemeen (10).
3. De markies van Prié (11) adviseerde reeds in 1721 herinrichting van de visserij, maar dat hoefde niet met een compagnie en eventuele voorrechten (12).
4. Herinrichting van grote visserij kan ook zonder bevoorrechte havens.
5. Ook andere mensen dan reders en vissers moeten steun kunnen krijgen...

GROTE MIDDELEN

J.B.Stauffenbergh legde zich daar niet bij neer. Op 5 augustus verscheen trouwens een keizerlijk dekreet met enkele aanbevelingen voor een vennootschap die in het rekwest waren aangereikt...
Dan maar andere argumenten !

1. Nieuwpoort had reeds eeuwen bepaalde vrijheden en toch ging de visserij achteruit.
2. De Oostendse Compagnie kreeg WEL een octrooi, juist om de visserij te doen heropleven.

3. Veertig jaar geleden bedreef Nieuwpoort de IJslandvisserij, maar de Hollanders gingen met de winst lopen (13).
4. Verzoek om de schepen uit te rusten met het *'wapen'* van zijne majesteit...(14)

Op 15 oktober 1726 werd het nieuwe rekwest in overweging genomen. Maar weer kwam er niets van terecht.
Dan maar een wanhoopspoging : rechtstreeks tot de keizer.
De raden hebben verouderde gedachten, de stad gaat zijn ondergang tegemoet, de hele bevolking zal wrokkig worden, de Hollanders zullen ons uitlachen...

Op 5 mei 1727 kwam het verlossende antwoord :

Geen monopolie, maar toch toestemming voor een *'compagnie'* waarbij er vrijstelling is van rechten op in- en uitgaande schepen, materialen, uitrustingsgoederen en zout...voor de duur van tien jaar.

START

In drie maanden tijd kon men een kapitaal verzamelen van 100 000 gulden, maar op 31 mei 1727 kwam het bericht dat de Oostendsche Compagnie na 7 jaar moest stoppen. Zowel Holland, Engeland als Frankrijk hadden de keizer onder druk gezet in ruil voor de *'Pragmatieke Sanctie'* (15).
In augustus verschenen de standregelen en op de 7de werd de inschrijving geopend voor het kapitaal. De beoogde 200 000 gulden bereikte men niet, men bleef steken op 115 000 gulden. Er waren 1150 aandelen van elk 100 gulden.
Naast de initatiefnemers (zie boven) waren er buiten de functionarissen binnen de compagnie slechts een paar Nieuwpoortenaars die voor enkele aandelen hadden ingeschreven : Jacobus Betten vishandelaar en Joannes Filliaert vleeshandelaar !
In Nieuwpoort bleven 95 aandelen of 8% de rest werd opgenomen door houders in het binnenland, edelieden en raadsheren... zeg maar speculanten van toen.
Bij de start in Oostende had men ooit in twee dagen tijd 6 miljoen gulden bij elkaar gekregen en nu moest men met de *'kater'* van 31 mei 1727 afrekenen .
De eerste vergadering werd in Gent belegd op 26 september, want daar zat de grootste aandeelhouder : Cornelis Walckiers, ontvanger-generaal, met 168 aandelen.
Het bestuur bestond uit de Nieuwpoortenaars J.B. Stauffenbergh, C. Vandenabeele, J. Douchelet en A. Doom , uit Gent waren het C. Walckiers en P. Snouck.
De opperkassier was M. Stevens van Gent en onder-kassier J. Douchelet uit Nieuwpoort. V. de Vallejo uit Nieuwpoort werd klerk van de directie. Hij werd ook vanaf 13 oktober de viskoper van de maatschappij (16).
De eerste sloepen voor de haringvangst zetten het seizoen in. Pastoor De Vos en vice-pastoor Coppey lazen elk een mis voor het welzijn van de manschappen. Een hele reeks Nieuwpoortse mensen was bij het initatief betrokken : timmerlui, kuipers, nettenbreiers, smeden, mandenvlechters, lijndraaiers, winkeliers, arbeiders (17), rokers...

Stauffenbergh trok naar Dordrecht om vier *'hoekers'* te kopen, maar in Holland werd daar een stokje voor gestoken : ze bleven aan de ketting! Dat duurde maanden langs diplomatieke weg om dit op te lossen, terwijl meteen de nieuwbouw werd op stapel gezet in 1728.
Omdat Stauffenbergh zo veel op pad was, werd hij zelfs dat jaar uit de magistraat ontslagen.
Zelfs het stadsbestuur was kritisch t.a.v. de compagnie.

UITBOUW

Op 22 januari 1728 werd uitgeklonken in Diksmuide, Veurne, Ieper, Duinkerke en Brugge dat zou begonnen worden met de bouw van houckers, buyssen en chalouppen.
Het hout werd gekeurd door een scheepstimmerman en aangevoerd met binnenlanders uit het Ieperse. De werf lag aan het *'Hoornwerk'* (18). De hoekers kregen als namen : *"De Compagnie"* en *"De Stad Nieupoort"*, de buizen *"Sint- Carolus"* en *"Sint- Cornelius"* en de sloepen *" Sint -Matheus" en Sint-Pauwel".*

Begin mei kwamen uiteindelijk de vier hoekers uit Holland vrij : *"Maria", "Agatha", "Valk" en "De Cabillau".* Ze waren aangekocht voor respectievelijk 5.238 fl 17, 1873 fl 4, 3054 fl.8 en 2376 fl 8.
Ze kregen stuk voor stuk een àndere naam : Maria werd *"Sancta Maria"*, Agatha werd *"Sint-Antonius"*, Valk werd *"Sint-Elias"* en Cabillau werd *"Sint-Jacob".*
Deze vier schepen werden uitgereed voor de IJslandvaart, die startte in mei en juni 1728. Intussen waren daar ook de sloepen *"Sint-Pieter"* en *"Sint-François"* voor de haringvangst uitgereed om *"te kollen ende ten haeringe".*
Aan de wal werd ook alles in gereedheid gebracht om de vis te verhandelen, te stapelen, te

verkopen en uit te voeren.
Bij het afsluiten van het eerste jaar werd de rekening gemaakt : er waren drie verlieslatende en tien winstgevende ladingen binnen gebracht en verhandeld. Bij de inventaris staan er vier sloepen die gedurig op haring varen, een hoeker klaar om zout te halen, twee hoekers die nog niet voltooid zijn, twee hoekers aan de kaai tot de haringvaart, een nieuwe sloep te Brugge gebouwd en twee buizen die op Nantes varen.
Deze laatste waren in koopvaardij en gingen wijn, zout en brandewijn halen in Nantes. Op hun heenreis hadden ze *'gezouten'* vis mee.
Het bouwen van de schepen te Nieuwpoort had het eerste jaar een som van 59 586 gulden gekost zodat er reeds een groot gat was in het vermogen. De grootste aandeelhouder, Walckiers uit Gent, voelde behoefte om mede de compagnie te *'gouverneren, dirigeren en ordonneren'*.

Op 21 februari 1729 werd een aanvullend reglement opgesteld om de verantwoordelijkheden wat duidelijker te omlijnen. De Vallejo moest alle verhandelingen bijhouden en elke acht dagen verslag uitbrengen bij Douchelet. Hij werd ook visverkoper in opvolging van Betten, die overleden was. Alle briefwisseling moest aan Stauffenbergh en Vandenabeele meegedeeld worden en ze kregen die in bewaring...met elk een sleutel. Deze twee directeurs mochten ook geen grote aankopen doen, zout of brandewijn aanschaffen zonder de directeurs in Gent in te lichten... Er was dus een wantrouwen gegroeid !
Begin 1729 was de hele vloot klaar.
Twee buisschepen : "*Sint-Cornelius*" en "*Sint Karel Borromeus*" respektievelijk 85 en 90 vat of ton groot (19).
Hoekerschepen : " *De Compagnie"* en *"De Stad Nieupoort"* elk 85 vat ; *"Sancta Maria", "Sint- Antonius", "Sint- Elias" en "Sint- Jacob*" elk 60 vat groot.
Sloepen : "*Sint- Matheus" en "Sint- Pauwe*l"in Nieuwpoort gebouwd , "*Sint -Jan- Baptist"* in Brugge van stapel gelopen, "*Sint- Pieter" en "Sint-François"* te Duinkerke aangekocht hadden elk 30 vat tonnemaat.

PROBLEMEN

Wanneer het voorzomerseizoen van 1728 had een batig saldo van 8 187 gulden en het werkjaar 1728-29, dus winterseizoen en voorseizoen, 6 315 gulden. Dat waren echter berekeningen op papier, want dat waren de bruto-opbrengsten.
Eind juni 1729 staat dat het laatste bedrag "*geconsommeert"* is en dat de nieuwe uitreding 17 640-17-3 gekost heeft, waarop nog 11 943-1-6 nog moet betaald worden . (20)

Men zag zich verplicht het kapitaal te verhogen tot 150 000 gulden, maar na maanden geraakte men slechts tot 120 000 gulden (21).
Opperkassier Stevens had al geld moeten lenen om '*gages*' uit te betalen aan de bemanning. Walckiers had reeds verschillende wissels getekend op termijn en men begon te verkopen wat mogelijk was. De bemanning eiste opslag : ze wilden niet meer varen voor 6 gulden. Bertel Vroome komt binnen met slechts 36 tonnen en gescheurde zeilen... In paniek laat de Vallejo 4 missen lezen bij de Karmelieten, 4 bij de Recolletten en 4 bij *"Onze Vrouwe van de Noot Godts, patroonesse van de visschers "* .
Er wordt met grote vreugde neergeschreven dat de Engelse Recolletten van 'Duay' (22) vis zijn komen kopen.
In de algemene vergadering te Brussel van 2 mei wordt beslist dat Ignatius De la Tour uit Brugge, algemeen inspecteur wordt en een inventaris moet opstellen (opnieuw), wat aangezien werd door Stauffenbergh als een blaam.
In juli komt hij achter een lange lijst van schuldeisers... 40 uit Nieuwpoort alléén en zelfs nog 5000 gulden van mensen buiten de stad.
Het haringseizoen valt tegen en uit Frankrijk (Nantes) komt het bericht dat de Fransen een lading 'moluwe' zo zwaar belasten met 36 Fransen ponden, waar het vroeger slechts 5 waren. De lading werd voor slechts 29 pond verkocht...en er bleek dat deze zware lasten alléén Vlaamse vis betrof, en niet Hollandse.

Stauffenbergh hoopt langs diplomatieke weg te bemiddelen, voor de Franse zaak, waarbij hij een *'cuypken boter'* meeneemt. In Nieuwpoort klaagt de Vallejo dat hij zonder geld zit om zijn leveranciers te betalen.

DIAGNOSE

Van bij de aanvang heeft men té veel in korte tijd geïnvesteerd. Men had blijkbaar het stadsbestuur niet op zijn kant, in Holland én Frankrijk zette men de voet dwars, de leden van de directie voelden controle van de investeerders als blammage en De la Tour steekt overal zijn neus in en begaat de ene flater na de andere... Alles wordt op de rug van Stauffenbergh geschoven.
Als de rekeningen in Gent worden gecontroleerd in juni, wordt door Walckiers, Stevens, Douchelet en De la Tour vooraf geheim vergaderd. Stauffen-

bergh komt daar achter en dient zijn ontslag in. Op 8 augustus 1731 wordt dat uiteindelijk aanvaard, na een onfortuinlijk avontuur in Duinkerke (23). Klerk de Vallejo neemt ook ontslag. Douchelet en De la Tour worden de oppermeester te Nieuwpoort, maar Stauffenbergh spant een proces aan om zijn achterstallige wedde te krijgen en het bedrag van zijn aandelen (24). De directie in Nieuwpoort spant dan ook een proces aan tegen De Vallejo...omdat er een tekort is in de kas. Stauffenbergh legt beslag op een koopvaardijvracht en trekt naar Ieper met de bijzonderste stukken van de *'compagnie'*.
Twee schuldeisers, Rytman en Achtiens spannen een geding in. De la Tour grijpt naar radicale middelen : hij verkoop hoeker *'Sint Antonius'* voor 1 300 gulden, die ooit 3000 had gekost .

De IJslandvarders brengen niet slecht op, maar het blijft onvoldoende. Daarop worden nog twee sloepen verkocht in Duinkerke, met minstens 1100 gulden verlies.
De verbrokkeling is begonnen.
Een lading van 25 tonnen kabeljauw wordt in Duinkerke door een rechter verboden, onder voorwendsel dat de vis rot is.
De la Tour laat de verkoop, door onderhands akkoord, over aan een reder...waarbij hij een vast bedrag krijgt en wat overblijft voor de compagnie is.

Stauffenbergh laat een aanklacht in Brussel indienen tegen de gang van zaken. Douchelet moet bijna niets anders doen dan exploten redigeren en naar *'gedingzittingen'* snellen. De directie in Gent daagt Stauffenbergh omdat hij de papieren bij zich heeft gehouden.
Daar bovenop kwam dan nog het *'niet naleven'* van een vonnis van de rechter te Veurne (25), door de steden waar '*consumptierechten*' werden geheven op Nieuwpoortse goederen.

De la Tour begint in te zien dat de grootscheeps opgezette compagnie niet meer vlot te krijgen is. Hij laat nog enkele schepen uitreden, maar probeert andere te verkopen.
Men komt tot de bevinding dat de buitenlandse markt is afgesloten en dat Hollandse vis, spijts de rechten, tegen concurrerende prijzen afgezet wordt.

NOG EEN POGING

Douchelet en De la Tour proberen nog net een kleinere compagnie *"Douchelet-De la Tour"* met twee schepen : de buis "*Sint Carolus Borromeus*" en de hoeker "*Stad Nieupoort*". De rest wordt op 10 november 1732 verkocht.

Het jaar erop verkoopt men zelfs alles wat nog in voorraad ligt, zoals 99 tonnen Spaans zout...
De twee overblijvende schepen varen nog even op IJsland, maar er is geen centrale kas meer om de resultaten te toetsen.

Intussen gaan de processen verder. Stauffenbergh krijgt zijn aandelen niet vergoed.

Het vertoog tegen Douchelet en De la Tour aan de directie van Gent liegt er niet om:

- alles is verkocht sinds november 1732 en tot nu, mei 1734, is geen rekening ingediend.
- Douchelet kocht bij leveranciers, mits een commissieloon en de vissers moesten van hun loon een *'caritate'* afstaan aan zijn '*maarte'* (26)...
- De la Tour is een schurk, want hij verkocht de schepen onder de prijs en stak een goede toeslag in zijn zak.

Hij besluit : *"Wanneer ik de compagnie verliet waren er wel schulden, maar er waren 14 schepen. Nu zijn er géén schepen en nog weten we niet waar het geld is beland "*

EINDE

Notaris de Brauwere maakt een uittreksel van rekening vanaf het begin, over 70 bladzijden. Het zit niet meer in het archief maar uit een later document bleek dat Douchelet op 12 mei 1734 sloot met een bonus van 2 044 gulden, 19 stuivers en 9 deniers.

Aan Stauffenbergh moet uiteindelijk nog 298 gulden 10 st. uitbetaald worden. Men komt tot een vergelijk op 23 februari 1735 voor 149 gulden 14 st. en 6 d.
In 1736 wil men voor alsnog een 'verlenging' van het octrooi en somt men de redenen op waarom alles zo is gegaan.
Het is begonnen met de Hollandse '*vertraging*' en daarom moest men zelf schepen bouwen. Daarvoor moest veel geld ontleend worden. De Fransen legden schrikkelijke lasten op. De ontvangers van Veurne, Ieper en Menen legden het vonnis van de rechter van Veurne naast zich neer. De ondertekenaars sloegen de handen in elkaar, vooral omdat de Hollanders hun schepen terug kwamen kopen...
Ignatius De la Tour, Thomas Ray, Louis Blankaert, Jacobus Douchelet, weduwe Boudeloot en we-

duwe La Croix stelden het dus zeer *'opgepoetst'* voor. Het mocht niet baten.

De Raad van Vlaanderen besloot in 1738 in een vonnis dat Douchelet de overgebleven gelden aan P. Snouck moest uitkeren. Hij was de énige beheerder van Gent die nog leefde.

Er was niets meer...

Voetnoten

(1) C.W.,Nieuport Ancien et Moderne, Brugge, 1904 ; A.M., Histoire de Nieuport, Brugge, 1876.
(2) Een Frans marine officier, Goblet de la Merveille, had een octrooi van tien jaar aangevraagd voor Oostende voor de vrije invoer van stokvis en gezouten kabeljauw. Hij verkreeg dat uiteindelijk voor drie jaar.
(3) Bij de opstand tijdens het regentschap van Maximiliaan van Oostenrijk door de Vlaamse steden, was Nieuwpoort loyaal gebleven en werd daar nà het beleg van 1489, een hele periode voor beloond.
(4) West-Vlaanderen was toen het westelijk deel van de huidige provincie, nl. Veurne en Ieper Ambacht, waarbij de Franse grens net in 1712 was vastgelegd.
(5) Hiervoor werden meerdere vellen volgeschreven ... en uiteindelijk zou het succes van Nieuwpoort ook de àndere havens ten goede komen.
(6) De *'beun'* was een ruimte aan boord, gevuld met zeewater om de vis levend te houden, dus voor de visvangst *"ten versche"!*
(7) De uitvoerende macht van het Habsburgse Oostenrijk, waarvan onze gewesten deel uitmaakten.
(8) Soort parlement met vertegenwoordigers van alle steden, gewesten plus adel en kerkelijke leiders.
(9) De beroemde rechtsgeleerde uit Holland, die tot op onze dagen het internationaal handelsrecht blijft beïnvloeden.
(10) De werkelijkheid was echter anders !
(11) Gouverneur generaal in de Oostenrijkse Nederlanden.
(12) Dat had in 1666 Frans Schapelnix in Brugge geprobeerd, maar voor eigen rekening.
(13) Dat moet een *'gevoelig'* argument zijn geweest ... want in 1776 was bekend geworden, dat men in Wenen 'pisnijdig' was toen bleek dat er wapens gesmokkeld werden via Hollanders, vanuit Luik, voor de opstandelingen in Amerika.
(14) Ook dit PR argument moest hen overhalen.
(15) Karel VI wou zijn dochter Maria Theresia als opvolger, en dit afkopen in akkoord met de mogendheden.
(16) Dit werd met wijn beschonken bij de paters recollecten.
(17) De gilde van de kaaiwerkers bleef nog bestaan tot begin 20e eeuw.
(18) Deze schans aan de overzijde van de huidige haven, had nog een scheepswerf van Emiel Vandenabeele tot WO 1.
(19) Een buisschip had een kiel van ongeveer 63 voet of 19 meter.
(20) 1 gulden telde 20 stuivers en elke stuiver 12 deniers.
(21) Gelet op 115 000 gulden startkapitaal.
(22) Douai/Dowaai
(23) De Nieuwpoortse directie had in Duinkerke een openstaande schuld en Stauffenbergh werd daarvoor door de politiek aangehouden. Hij tekende een wissel, die per koerier naar Nieuwpoort werd gestuurd, en daar geprotesteerd werd.
(24) Hij had ingetekend voor 12 aandelen van 100 gulden. Hij was afkomstig uit Ieper, huwde in 1718 te Nieuwpoort en werd poorter in 1719. Was een tijd burgemeester [Familie wellicht uit Zwaben ?]
(25) Die had in 1730 een vonnis uitgesproken, dat in maart 1731 per omzendbrief werd rondgestuurd.
(26) Dienstmeid.

red. G.D.

Juul Filliaert illustreerde uitvoerig zijn uiteenzetting met citeringen en integrale teksten van verslagen en rekeningen. Daarbij had hij ook oog voor prijzen, gages en lonen. Meteen kwamen ook de vele neringen en ambachten aan de orde die allemaal betrokken was bij dit initiatief in het bijzonder en de visserij in het algemeen. Er komt ook een veelheid van namen in voor van ingezetenen van Nieuwpoort in die periode.

Colofon
Redactieadres:
Vrienden van het Patrimonium
p/a P. Deswartelaan 69–102
8620 Nieuwpoort
Verantwoordelijke uitgever G. Demerre
Canadalaan 61 - 8620 Nieuwpoort

